

MAGDALENA WISZOWATA
HIPPOKRATES I SPALENIE BIBLIOTEKI

Informacje na temat życia Hippokratesa z Kos przekazują przede wszystkim teksty pseudoepigraficzne oraz zachowane do dziś biografie, a także wzmianki u różnych autorów, zarówno żyjących w czasach zbliżonych do dat życia lekarza, jak i dużo późniejszych. Wiadomości o Hippokratesie można również szukać w przypisywanych mu pismach medycznych zebranych w *Corpus Hippocraticum*. Ukazany w tych źródłach człowiek przedstawia się z jednej strony jako ceniony i doświadczony lekarz, który kieruje się przede wszystkim dobrem pacjenta, umiejętnie wykorzystując swoją wiedzę i zdolności, by nieść pomoc, z drugiej zaś jako patriota dbający o interesy mieszkańców Grecji oraz własnej ojczystej wyspy Kos. Ów idealny obraz lekarza mąci jednak wzmianka zachowana w dwóch jego biografiach – nawiązuje ona do przyczyn, dla których Hippokrates miał opuścić rodzimą Kos i udać się do Tessalii. W moich rozważaniach nad kwestią związków Hippokratesa z biblioteką na Kos lub w ośrodku medycznym w Knidos oraz zależnościami między tym zdarzeniem a jego wyjazdem z Kos posłużę się przede wszystkim zachowanymi do naszych czasów wersjami życiorysu Hippokratesa autorstwa Soranosa z Efezu, a mianowicie *Vita Hippocratis Secundum Soranum*, skrótem włączonym w skład *Corpus Hippocraticum*, oraz biografią zawartą w *Chiliades* Jana Tzetzesa, bizantyjskiego autora z XII wieku, a także innymi dostępnymi źródłami traktującymi czy to o spaleniu biblioteki na Kos i powiązaniach Hippokratesa z tym miejscem, o czym wspomina Pliniusz Starszy w *Historii naturalnej* (29, 4, 1–12), czy też jedynie o wpływie asklepiejonu na poglądy medyczne lekarza, co odnotowuje Strabon w *Geografii* (14, 2, 19). Ma to na celu zbadanie powodów, dla których na „idealnym” życiorysie Hippokratesa pojawia się „rysa” w postaci oskarżenia o spalenie archiwum w Knidos (wedle *Vita Hippocratis Secundum Soranum*) czy też biblioteki na Kos (wedle Tzetzesa oraz Pliniusza).

Według zachowanych życiorysów Hippokrates miał odebrać wykształcenie medyczne na Kos. Nie spędził jednak całego swojego życia na tej wyspie, niedługo bowiem po śmierci rodziców wyruszył w podróż po Grecji i Macedonii. Wyprawa ta miała na celu dalsze kształcenie w medycznym fachu i zdobywanie doświadczenia w terapii oraz zaznajomienie się z występującymi na rozmaitych terenach chorobami i potencjalnymi związkami między nimi a lokalnymi warunkami

klimatycznymi¹. Kresem jego podróży miała być Tessalia. Z niej według Homera pochodzić miał sam Asklepios, który w *Iliadzie* nie był jeszcze przedstawiany jako bóstwo, a jedynie jako słynący ze swoich umiejętności leczniczych władca tessalskiej Trikki oraz Ithomy². Hippokrates powrócił więc do miejsca, w którym miała się narodzić sztuka leczenia. Uznając się za potomka Asklepiosa i nie odżegnując się od swojego boskiego patrona jednocześnie przyczynił się do rozwoju sztuki leczenia jako nauki, przywiązując dużą rolę do obserwacji pacjenta i stosowania naturalnych metod leczenia, opartych w dużej mierze na wykorzystaniu odpowiedniej do stanu chorego diety. Tym samym – co ukazują łączone z nim pisma zawarte w *Corpus Hippocraticum* – starał się nie tłumaczyć dolegliwości zrzędzeniem bogów, lecz ukazywał naturalne przyczyny chorób oraz zarówno w przeprowadzonej przez się diagnozie, jak i w terapii kierował się racjonalnymi argumentami.

Najwcześniejszym źródłem, które dotyczy relacji Hippokratesa z asklepiejonom na wyspie Kos jest *Geografia* Strabona, autora greckiego żyjącego w latach

---

¹ O tym, jak dużą rolę Hippokrates przywiązywał do wpływu specyficznych dla danego terenu warunków klimatycznych na stan zdrowia jego mieszkańców, mowa jest w traktacie *O powietrzu, wodach i miejscach*. Autor traktatu podkreśla w nim znaczenie zarówno położenia geograficznego, jak i warunków klimatycznych, powiązanych ze zmianami pór roku, na stan ludzkiego zdrowia, łącząc je jednocześnie z pozostałymi czynnikami warunkującymi stan zdrowia lub choroby, jak wiek i kondycja człowieka, jego zwyczaje żywieniowe, aktywność fizyczna, płęć oraz dominujące płyny ustrojowe, wśród których najważniejszymi mają być flegma oraz żółć.

² Homer, *Iliada*, 2, 729–732. Z *Iliady* można się również dowiedzieć, że wiedzę medyczną przekazać miał Asklepiosowi centaur Chejron, ucząc go odpowiedniego zastosowania leków oraz opatrywania ran (*Iliada*, 4, 215–219; 11, 832–833). Sztuka medyczna nie ma tu jeszcze boskiej proweniencji, jest raczej rzemiosłem osób posiadających praktyczną wiedzę z zakresu leczenia ran bitewnych i zastosowania konkretnych leków. Można również zakładać, że była ona przekazywana z ojca na syna, jako że synowie Asklepiosa również są ukazani w *Iliadzie* jako lekarze (B.L. Wickkiser, *Asklepios, Medicine, and the Politics of Healing in Fifth-Century Greece*, Baltimore 2008, s. 13–14). Najwcześniejsze świadectwa, które poświadczająby kult Asklepiosa jako boga związanego ze sztuką leczenia, przypadają na V wiek p.n.e. W tym czasie, o czym świadczą ody Pindara (*Oda Nemejska* 3, 84, *Oda Nemejska*, 5, 52 oraz *Oda Istmijska* 8, 68), Asklepios związany był z sanktuarium w Epidauros. Jak jednak zaznacza B.L. Wickkiser, nie było to być może najstarsze sanktuarium Asklepiosa. Badacz wspomina tu bowiem świadectwo zachowane u Strabona (9, 5, 17), które świadczyłoby, że taki ośrodek istniał już w Trikke, w Tessalii. Co warto przypomnieć, Triikka była również znana jako miejsce narodzin Asklepiosa. Z drugiej strony nie można pominąć faktu, że jak dotąd nie udało się znaleźć żadnych świadectw archeologicznych w tym regionie, które świadczyłyby o istnieniu tego typu ośrodka, tym bardziej wcześniejszego niż sanktuarium w Epidauros (najwcześniejsze znaleziska z tego obszaru to monety najprawdopodobniej przedstawiające Asklepiosa, przy czym te odnalezione w okolicach Trikki datowane są na IV wieku p.n.e., natomiast z okolicy Larissy wcześniej, na V wiek p.n.e.). Zgodnie z relacją Pauzjanasa (5, 1, 26) do ośrodków z poświadczoną obecnością Asklepiosa jako boskiego uzdrowiciela można również zaliczyć Olimpię (poł. V wieku p.n.e.), a wedle Arystofanesa (*Osy* 121–123) także wyspę Eginę (2. poł. V wieku p.n.e.). Wedle zachowanych inskrypcji Asklepios był również w drugiej połowie V wieku p.n.e. związany z Atenami, a być może również z ośrodkiem w Koryncie, znanym z kultu Apollona. Popularność kultu Asklepiosa rośnie w IV wieku p.n.e., w tym czasie powstaje ponad dwieście sanktuariów mu poświęconych (B.L. Wickkiser, *Asklepios...*, s. 35–37).

63 p.n.e. – 24. n.e. Wspomina on Hippokratesa, opisując miasto Astypalea na Kos i wymieniając lekarza wśród innych sławnych mieszkańców wyspy. Strabon opowiada w tym fragmencie, w jaki sposób – dzięki tablicom wotywnym, które znajdowały się w tamtejszym asklepiejonie³ – lekarz nauczył się wykorzystywać dietę w terapii. Więcej szczegółów na temat relacji Hippokratesa z kojskim asklepiejonem podaje Pliniusz Starszy (23–79 n.e.), który twierdzi, że Hippokrates, po tym jak skopiował inskrypcje, a sama świątynia została spalona, ufundował nową gałąź medycyny, zwaną „klinikzną”, czyli „łózkową” (od starogreckiego słowa ἡ κλίνη, które oznacza właśnie łóżko), co z jednej strony może nawiązywać do snów wróżebnych w asklepiejonach, z drugiej zaś może się już wiązać z racjonalnymi praktykami w sztuce leczenia polegającymi na obserwacji pacjenta i przebiegu jego choroby. Wesley D. Smith, rozważając trudności poznania historii medycyny z czasów sprzed *Corpus Hippocraticum*, przypomina powiązanie Asklepiadów ze świątyniami. W takim wypadku pierwsi lekarze byłiby jednocześnie kapłanami Asklepios, sama zaś medycyna naukowa wyrosłaby z medycyny świątynnej⁴. Odpowiadałoby to anegdocie przedstawionej u Pliniusza, przedstawiającej Hippokratesa jako tego, który wprowadza nowy typ leczenia, czyli właśnie medycynę „klinikzną”, po tym jak świątynia na Kos zostaje spalona. Podobnie badaczka historii wyspy Kos, Susan M. Sherwin-White uważa, że nie ma żadnych śladów, jakoby Hippokrates miał występować przeciwko Asklepiosowi i związanym z nim praktykom religijno-medycznym. Wręcz przeciwnie, wszelkie świadectwa dotyczące Hippokratesa, czy to zachowane pseudoepigrafy, czy to życiorysy, pokazują raczej jego dumę z boskich korzeni⁵. Zapiski, które znajdowały się w asklepiejonie, mogły mieć faktycznie dużą wartość tak dla diagnozy, jak i dla terapii, ponieważ prezentowały różne przypadki chorobowe wraz ze skutecznymi metodami ich leczenia, co mogło rzeczywiście stanowić nieocenione źródło informacji.

Kolejnymi źródłami dotyczącymi konkretnych przyczyn, dla których Hippokrates miał opuścić rodzinną wyspę Kos, będą zachowane wersje Soranosowego życiorysu lekarza – *Vita Hippocratis Secundum Soranum* oraz biografia przekazana w *Chiliades* Tzetzes. Zachowane w manuskryptach *Corpus Hippocraticum* niewielkich rozmiarów dzieło zatytułowane *Hippokratesa rodowód i żywot według Soranosa (Vita Hippocratis Secundum Soranum)* powstało w trudnym do bliższego określenia czasie między II a X/XI wiekiem n.e., kiedy to pojawia się w kodeksie *Marcianus Venetus* 269(M). Sam tekst stanowi epitomę zaginionego dzieła pt. *Żywoty* lub *O sukcesji lekarzy*⁶ Soranosa z Efezu, lekarza i pisarza medycznego

³ Strabon, *Geografia*, 14.2.19.

⁴ W.D. Smith, *Hippocrates. Pseudepigraphic Writings*, Leiden – New York – Kóbenhavn – Köln 1990, s. 11.

⁵ S.M. Sherwin-White, *Ancient Cos*, Göttingen 1978, s. 354–355.

⁶ Wspomniane w *Scholiach* do Orybazjusza (*Schol.* (R2)Oribas. 44, 14, 1, s. 132 Raeder III) jako ταῖς τῶν ἰατρῶν διαδοχαῖς „o sukcesji lekarzy” (FGrH 1062 F1 = J. Radicke, *Felix Jacoby Die*

łączonego ze szkołą metodyków, który działał na terenie Aleksandrii i Rzymu za czasów Trajana i Hadriana, czyli w latach 98–138 n.e. Miał się on zajmować nie tylko medycyną jako taką (przede wszystkim ginekologią), ale i również historią tej nauki⁷ – wedle twórcy jego życiorysu w *Księdze Suda* (σ 852) miał napisać dzieło poświęcone sławnym lekarzom zatytułowane *Żywoty lekarzy, szkoły i nauki, ksiąg dziesięć* (Βίους ιατρῶν καὶ αἰρέσεις καὶ συντάγματα βιβλία ι'), w którym być może znajdowała się również i biografia Hippokratesa z Kos. Na niej oprócz się miał zachowany do dziś późniejszy życiorys, czyli *VHSS*⁸. Tekst biografii zapisany jest w języku greckim i stanowi pierwszy znany pełny życiorys lekarza, przekazujący jednocześnie najwięcej informacji dotyczących samego Hippokratesa. Badaczka historii wyspy Kos, S.M. Sherwin-White uważa jednak za błędne przypisywanie anonimowego życiorysu Hippokratesa Soranosowi z Efezu, za bardziej odpowiednie uważając połączenie tekstu biografii z Soranosem z Kos⁹, który znany jest jednak wyłącznie z tekstu *VHSS*. Takiemu założeniu przeczyłby najpóźniejszy grecki życiorys Hippokratesa – będący jednocześnie źródłem dla interesującej nas anegdoty, która dotyczy przyczyn opuszczenia Kos przez lekarza – przekazany w dziele bizantyjskiego uczonego, Jana Tzetzesa (ok. 1100–1180) zatytułowanym *Chiliades*, czyli *Tysiąccki*. Autor zachowanej tu biografii Hippokratesa potwierdza na końcu, że wzorował się na tekście autorstwa Soranosa z Efezu,

---

Fragmente der Griechischen Historiker Continued, IV A: Biography, fasc. 7: Imperial and Undated Authors..., Leiden, Boston, Köln 1999, s. 78–79).

⁷ J. Radicke, *Felix Jacoby Die Fragmente...*, s. 96.

⁸ J. Scarborough, *Soranos of Ephesos* [w:] *The Encyclopedia of Ancient Natural Scientists*, ed. by P.T. Keyser and G.L. Irby-Massie, London – New York 2008, s. 749–751; *Suda*, σ 851; *Dictionary of Medical Biography*, ed. by W.F. Bynum, H. Bynum, London 2007, vol. V, s. 1175–1177. Informacje przekazane w tekście zachowanym w *Suda* ukazują Soranosa w ten sposób – σ 851: Σωρανός, Μενάνδρου καὶ Φοίβης, Ἐφέσιος, ἰατρός, διατρίψας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ δὲ ἰατροῦσας ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ τῶν βασιλέων βιβλία τε συντάξας πλείστα καὶ κάλλιστα. („Soranos, syn Menanadra i Fojbe, Efezyjczyk, lekarz, pędził żywot w Aleksandrii i Rzymie, lecząc za cesarzy Trajana i Hadriana, zestawiając księgi rozliczne i bardzo dobre”) oraz σ 852: Σωρανός, Ἐφέσιος, ἰατρὸς νεώτερος. Γυναικεῖα βιβλία δ', Βίους ἰατρῶν καὶ αἰρέσεις καὶ συντάγματα βιβλία ι' καὶ ἄλλα διάφορα. ὅτι Ἴακωβόντος ὁ φιλόσοφος, καὶ τὴν ἰατρικὴν ἐκμαθὼν τῶν μὲν νεωτέρων οὐδένα ἀπεδέχετο πλην Ἰάκωβον, τῶν δὲ πρεσβυτέρων μετὰ τὸν Ἴπποκράτην Σωρανὸν τὸν Κίλικα, τὸν Μαλλώτην ἐπίκλην („Soranos, Efezyjczyk, lekarz młodszy. Sprawy kobiece księgi IV, Żywoty lekarzy, szkoły i nauki, ksiąg dziesięć; i inne wyróżniające się. Że filozof Asklepiodotos, poznawszy sztukę lekarską, z nowszych nikogo nie przyjął prócz Jakuba, ze starszych, tych po Hippokratesie Soranosa Cylicyjszkiego, o przezwisku Mallotes”) Imię Soranosa, co warto zauważyć niezbyt częste, pojawiło się również w inskrypcji *Ephesos 482*, gdzie wspomniany jest niejaki M(άρκος) Βεῖσιος Σωρανός jako jeden z ἱερωργός za prytanejonu L(ucius)a Cerriniusa Paetusa, który przypadał na lata 130/140 n.e. Warto również zwrócić uwagę na rzymskie nazwisko lekarza Βεῖσιος i jego podobieństwo do imienia jego matki, Φοίβης, które wskazane jest u *Suda* w biografii Soranosa.

⁹ S.M. Sherwin-White, *Ancient Cos*, s. 189; 355. O Soranosie z Kos (niemożliwe do ustalenia daty życia między 350 p.n.e. a ok. 120 n.e.) nie wiadomo nic więcej poza tym, że jest wymieniony jako jedno ze źródeł na temat życia Hippokratesa w *VHSS*. Nie pojawia się też w żadnych innych tekstach (P.T. Keyser, *Soranos of Kos*, [w:] *The Encyclopedia...*, ed. by P.T. Keyser and G.L. Irby-Massie, s. 751; J.R. Pinault, *Hippocratic Lives and Legends*, Leiden – New York – Köln 1992, s. 11).

co mogłoby ewentualnie potwierdzać, że to właśnie ten Soranos – nie zaś, jak chce S.M. Sherwin-White, Soranos z Kos – jest autorem pierwowzoru życiorysu Hippokratesa, na którym oparte byłoby świadectwo zawarte u Tzetesa.

Powody, dla których Hippokrates opuścił Kos ukazane są więc w dwóch wspomnianych tu greckich biografiach – w *VHSS* oraz u Jana Tzetesa w *Chiliades*. *VHSS* w ten sposób przedstawia okoliczności tych zdarzeń: „Kiedy wprawił się w lecznictwie oraz wiedzy ogólnej, a jego rodzice zmarli, opuścił ojczyznę. Jak złośliwie twierdzi Andreas¹⁰ w dziele *O genealogii lekarskiej*, z tego powodu, że spalił archiwum w Knidos¹¹. Inni natomiast mówią, że jego celem było przyjrzeć się, jak praktykuje się w różnych miejscach oraz wykształcić się bardziej wszechstronnie. Soranos z Kos opowiada jednak, że zdarzył mu się sen, który ponaglił go do zamieszkania w Tessalii¹². Autor biografii, ukazując przyczyny wyjazdu Hippokratesa z wyspy, przedstawia również źródła, na których opowieść o tych wydarzeniach z życia lekarza jest oparta – powołuje się tu mianowicie na Andresa z Karystos i Soranosa z Kos. Podczas gdy *VHSS* podaje wiele przyczyn, dla których Hippokrates mógł się zdecydować na opuszczenie rodzinnej wyspy, Jan Tzetes skupia się tylko na jednej z nich, mianowicie na spaleniu przez lekarza biblioteki na Kos¹³, czego skutkiem musiała być jego ucieczka i szukanie schronienia między innymi w Macedonii, a następnie w Tessalii: [963] *Na Kos Hippokrates ukazywany jest jako bibliotekarz; spalił stare księgi lekarzy oraz bibliotekę. [965] Dlatego uciekł stamtąd i spędzał czas u Hedonów¹⁴, w Helladzie oraz Tessalii,*

¹⁰ Andreas z Karystos (250–217 p.n.e.) był synem Chrysareusa i uczniem Herofilosa z Chalcedonu, działającego w szkole medycznej przy Muzejonie w Aleksandrii (*Dictionary of Medical Biography*, ed. by W.F. Bynum, H. Bynum, vol. I, London 2007, s. 114; V. Nutton, *Ancient medicine*, London – New York, s. 141). Znany jest jako przyboczny lekarz Ptolemeusza IV Filopatora. Jak podaje Polibiusz (*Dzieje*, 5.81.6), Andreas zginął omyłkowo podczas bitwy pod Rafią w 217 roku p.n.e., w decydującym starciu IV wojny syryjskiej rozgrywającej się między Antiochem III a Ptolemeuszem IV. Pisał dzieła z dziedziny farmakologii oraz historii medycyny (G.L. Irby-Massie, *Andreas of Kasrustos* [w:] *The Encyclopedia...*, ed. by P.T. Keyser and G.L. Irby-Massie, s. 77–78).

¹¹ J.R. Pinault umieszcza w tekście biografii Kos zamiast Knidos, idąc tu za Pliniuszem (*NH* 29.2), powołującym się na Warrona (J.R. Pinault, *Hippocratic...*, s. 7).

¹² Warto przypomnieć, że również pseudoepigrafy wskazują na powiązania Hippokratesa z Tessalią. Informacje przekazane w *Mowie poselskiej*, 7 wskazują, że to właśnie tu przebywa Hippokrates, kiedy jego pomocy szukają posłowie z Ilirii i Pajonii, starając się pozyskać jego wiedzę i doświadczenie do walki z zarazą, która szerzy się na ich terenach. Lekarz, odmówiwszy przybyšom, właśnie w Tessalii opracowuje metodę zwalczania zarazy zarówno na terytoriach tesalskich, jak i w innych greckich *poleis* – stąd też rozsyła swoich synów i uczniów z zaleceniami dla ich mieszkańców. Natomiast tekst *Mowy przy ołtarzu* świadczy o tym, że – powołując się na swoje liczne zasługi – starał się pozyskać pomoc Tessalczyków dla wyspy Kos, której atakiem grozić miały Ateny.

¹³ Według informacji przekazanych w *VHSS* opartych na relacji Andresa z Karystos pożar wywołany przez Hippokratesa miał mieć miejsce w archiwum szkoły medycznej w Knidos, czego skutkiem była właśnie konieczność ucieczki lekarza.

¹⁴ Nawiązując do treści pozostałych traktatów, można przypuszczać, iż autor mógł mieć na myśli samą Macedonię. O ludzie Edonów podbitych i wypędzonych z zamieszkiwanych dotąd terenów przez macedońskich władców Aleksandra i jego ojca Perdikkasa pisał Tukidydes w *Wojny peloponeńskiej* (II, 99). N.G.L. Hammond wymienia ich jako jedno z najważniejszych plemion Traków, którzy

będąc rówieśnikiem Artakserksesa oraz Perdikkasa. Podobnie te zdarzenia opisuje Pliniusz Starszy, aczkolwiek nie wspomina zupełnie, jakoby pożar biblioteki asklepiejonu mógł być powodem wyjazdu lekarza z Kos, a jedynie sygnalizuje, że przyczyniło się to do zmian w sztuce leczenia, która miała być za sprawą Hippokratesa i wprowadzonych przez niego zmian oparta na innych, bardziej naukowych niż boskich założeniach.

VHSS wspomina jednak także inne powody, dla których lekarz miał opuścić Kos. Z jednej strony mowa tu więc o śnie, który miał wedle Soranosa z Kos nawiedzić Hippokratesa przynagając go tym samym do wyjazdu z rodzinnego domu i udania się do Tessalii. Być może było to nawiązanie do znanych z asklepiejonów praktyk onirycznych i tym samym miało świadczyć o przywiązywaniu dużego znaczenia do snów tak w sztuce leczenia, jak i w codziennym życiu. Warto tu przypomnieć również inny tekst związany z osobą lekarza, którego treść ma wskazywać na ogromną rolę snów. Mowa tu o jednym z listów zachowanych w zbiorze pseudoepigrafów, mianowicie *Liście 15*, który należy do kolekcji ukazującej spotkanie lekarza z filozofem Demokrytem z Abdery. W treści tego listu Hippokrates dzieli się z przyjacielem swoimi troskami powodowanymi stanem Demokryta (jak przekazuje *List 10*, mieszkańcy Abdery chcą poddać filozofa leczeniu ze względu na jego rzekome szaleństwo) oraz relacjonuje sen, który miał go nawiedzić. Ukazuje mu się w nim Asklepios. W chwili gdy lekarz przybywa do Abdery, bóg opuszcza miasto, sugerując tym samym Hippokratesowi, że jego pomoc nie jest tu potrzebna. Co więcej sam Hippokrates miał w *Liście 15* potwierdzić swoją wiarę w sny, mówiąc: „Nie odrzucam wiary w sny, zwłaszcza, gdy są one takie spójne. Medycyna i wieszczbiarstwo są sztukami pokrewnymi, gdyż obie mają jednego ojca, Apollona. On jest i moim przodkiem, on zna obecne i przyszłe choroby, on leczy tych, którzy chorują teraz i zachorują w przyszłości”¹⁵.

Kolejnym powodem, dla którego Hippokrates mógł opuścić ojczyznę po śmierci swoich rodziców, było zdobycie przez niego stosownej wiedzy i umiejętności, które w rodzie Asklepiadów przekazywane były w obrębie rodziny. Ojciec jako pierwszy uczył syna lekarskiego fachu, stąd też po latach edukacji musiał następować moment, gdy młody adept medycyny dorównywał wiedzą rodzicowi, stąd też jedyną i naturalną metodą kontynuowania nauki stawało się dla niego dalsze kształcenie u innego nauczyciela oraz zdobywanie doświadczenia poprzez praktykę lekarską, która często w wypadku lekarzy wiązała się z licznymi podróżami, w celu poznania różnych terytoriów wraz z ich klimatem i położeniem oraz ich wpływem na zdrowie i chorobę. Wedle relacji przekazanych w życiorysach (VHSS, *Chiliades* Jana Tzetzesza

---

w VI wieku p.n.e. z pomocą Persów opanowali Mygdonię sięgając aż po wybrzeże Zatoki Thermajskiej, a w 2. połowie V wieku, za panowania Aleksandra zaatakowali tereny Macedonii, które jednak ten odzyskał już w latach 20. V wieku p.n.e. (N.G.L. Hammond, *Starożytna Macedonia*, przeł. A.S. Chankowski, Warszawa 1999, s. 56; s. 60; s. 64). Tzetzes używa jednak etnonimu Hedonowie jedynie jako archaizującej nazwy Macedonii.

¹⁵ K. Bartol, *Pseudo-Hippokrates. O śmiechu Demokryta. Listy 10–23*, Gdańsk 2007, s. 61.

oraz życiorys zachowany w *Księdze Suda*) Hippokrates kształcić się miał nie tylko w dziedzinie nauk medycznych – w tym wypadku nauki miał pobierać u lekarza Herodikosa¹⁶, ale również w zakresie filozofii i retoryki. W wypadku filozofii jego mistrzem miał więc być Demokryt¹⁷, natomiast w dziedzinie retoryki słynny mówca

¹⁶ Jeśli założyć, że Herodikos wspomniany w *VHSS* jest tą samą osobą, którą wymienia się jako nauczyciela Hippokratesa w biografii zachowanej u Tzetesa oraz w życiorysie w *Księdze Suda*, wówczas chodziłoby o żyjącego w latach ok. 500–425 p.n.e. lekarza i nauczyciela gimnastyki z Selymbrii. Jednak tak bliskie relacje mogą budzić wątpliwości, na co mógłby wskazywać fragment z *Odwiezdzin* (VI, 3, 18, 1–4): Ἡρόδικος τοὺς πυρεταίνοντας ἔκτεινε δρόμοισι, πάλησι πολλῆσι, πυρίησι, κακὸν, τὸ πυρετῶδες πολέμιον πάλησι, περιόδοισι, δρόμοισιν, ἀνατρίψει, πόνος πόνῳ αὐτοῖσιν. „Herodikos gorączkujących zabijał biegami, wieloma zapasami, łaźniami parowymi, zło napastliwe wywołujące gorączkę zapasami, regularnymi biegami, nacieraniem, wysiłek ich samych wysiłkiem”. Z drugiej strony wskazany tu fragment niewątpliwie świadczy o znajomości poglądów medycznych Herodikosa u autora traktatu *Odwiezdziny* VI. Autorstwo tego pisma łączone jest przez J. Jouannę z kimś z kręgu lekarzy związanych z osobą Hippokratesa (J. Jouanna, Hippocrates, s. 389), można więc uznać za prawdopodobne, że autor ów mógł również przekazywać faktyczny pogląd Hippokratesa na lecznicze metody Herodikosa, które lekarz z Kos mógłby ewentualnie poznać będąc przez jakiś czas jego uczniem. Metody leczenia Herodikosa krytykuje również Platon, twierdząc, że polegają one głównie na nieustannej obserwacji chorego, zalecaniu mu specjalnego trybu życia ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedniej diety oraz ćwiczeń, to wszystko zaś w celu opóźniania śmierci przy często jednak nieuleczalnej chorobie (*Resp.*406a–d). Lekarza Herodikosa wspomina także Arystoteles w *Etyce Eudemejskiej* (1243 b 22–23), jako osobę kłócącą się z chorym o wysokość honorarium. Ze względu na zainteresowanie dietą niektórzy niesłusznie przypisują Herodikosowi autorstwo traktatu *O diecie*. (R. Littman, *Hērodikos of Selumbria* [w:] *The Encyclopedia...*, ed. by P.T. Keyser and G.L. Irby-Massie, s. 381).

¹⁷ Istnieją różne wersje ukazujące relacje Hippokratesa z Demokrytem z Abdery. Jan Tzetzes w *Chiliades* oraz biografia Hippokratesa w *Księdze Suda* zakładają, że lekarz jest jedynie uczniem filozofa, natomiast już w pseudoepigrafach (*Listy od X do XVIII*) oraz w *VHSS* ukazana jest historia, wedle której medyk został wezwany przez mieszkańców Abdery w celu wyleczenia ich rzekomo oszalonego współobywatela. Kwestia jest ciekawa choćby ze względu na podobny wiek tak Hippokratesa, jak i Demokryta – obaj wedle źródeł mieli się bowiem urodzić w 460 roku p.n.e. Stąd można poddać pod wątpliwość pobieranie nauki przez Hippokratesa u filozofa, który musiałby być faktycznie wybitną jednostką, gdyby, będący w tym samym wieku lekarz, mający pobierać nauki już w młodości, został jego uczniem. Z drugiej strony, właśnie za sprawą młodego wieku, równie wątpliwa zdaje się być sława Hippokratesa jako lekarza, jako że miał zostać wezwany jeszcze z Kos, gdzie przebywać miał tylko jako młody jeszcze człowiek. Pamiętać jednak należy, że Hippokrates miał się obracać w środowisku lekarzy już od najmłodszych lat, jako że wywodził się z rodziny o korzeniach medycznych, faktycznie więc już w młodości mógł posiadać pewną wiedzę i doświadczenie. Dodatkowo *List XII* z cyklu demokrytejskiego ze zbioru pseudoepigrafów związanych z Hippokratesem mógłby ewentualnie działać na korzyść owej hipotezy, jako że Hippokrates kieruje go do swojego przyjaciela Filopojmena, który mieszka właśnie w Abderze – jako że wedle tej relacji znał on Hippokratesa, stąd mógł też zapewne wiedzieć, że był on świetnym lekarzem. Mógłby on w związku z tym polecić go Abderytom jako jedyną ratunek dla Demokryta. Może w ten właśnie sposób stare opowieści kojskie, na których być może oparte są informacje zawarte w pseudoepigrafach, tłumaczyły, dlaczego młody lekarz miałby zostać wezwany w celu podjęcia się leczenia najważniejszego i najsławniejszego obywatela Abdery. Być może właśnie w trakcie tego spotkania między filozofem a Demokrytem miałyby się nawiązać znajomość, która następnie miała przetrwać właśnie na polu naukowym, ponieważ Hippokrates poznawszy, że filozof nie tylko nie zwariował, ale i posiada ciekawe poglądy, być może został jakiś czas w Abderze, stąd i późniejsze informacje o Demokrycie jako jego nauczyciela. Wymiana pism między lekarzem a filozofem zachowana w pseudoepigraficznych listach mogłaby wówczas potwierdzać ich relację (*Listy 18–21* oraz *List 23*).

Gorgiasz z Leontin¹⁸. Zgodnie z tym, co przekazuje VHSS, Hippokrates po zdobyciu stosownego wykształcenia miał się zdecydować na opuszczenie wyspy Kos i zgłębianie tajników sztuki leczenia na rozległych terenach świata greckiego. Niewątpliwie mogło to mieć na celu zapewnienie sobie większej wszechstronności i obycia z różnymi przypadkami chorobowymi¹⁹. Była to zresztą typowa droga kariery czy to jako lekarza publicznego, czy prywatnego – adept sztuki medycznej zazwyczaj opuszczał miejsce, w którym pobierał nauki i rozpoczynał drogę zawodową w innym miejscu, a także często praktykował w wielu miastach²⁰. Być może to właśnie zebrane w trakcie licznych podróży doświadczenia zaowocowały poglądem na wpływ charakterystycznego dla danego terytorium klimatu oraz występujących tam wód i wiatrów na stan zdrowia zamieszkujących go ludzi, czemu mógł dać wyraz w traktacie *O powietrzu, wodach i miejscach*, którego autorstwo jest mu często przypisywane

¹⁸ Gorgiasz z Leontinoi (480–385 p.n.e.) – sofista i retor urodzony na Sycylii, który przebywał również w Atenach oraz w Larissie w Tesalii. Określany jest mianem „ojca sofistyki”. Miał być uczniem Empedoklesa, filozofa, mówcy i lekarza być może związanego ze szkołą pitagorejczyków, jednym z najslawniejszych i najwybitniejszych retorów starożytnej Grecji oraz autorem pisma *O niebycie, czyli o przyrodzie*, w którym zastosował metodę dialektyczną. Wedle *Kroniki* Apollodora miał dożyć stu dziewięciu lat. Znany ze względu na trzy tezy, według których nic nie istnieje, a nawet jeśli by istniało i tak byłoby niepoznawalne, a gdyby nawet i było, to i tak nie sposób opisać tego innym. W obszarze jego zainteresowań znajdowała się logika i ontologia, zauważał też duże znaczenie estetyki. Z jego poglądami polemizowali zarówno Platon, jak i Arystoteles (Diogenes Laertios, *Vitae philosophorum*, III, 59; V, 25; VIII, 58; I.M. Bugár, *Gorgias of Leontinoi*, [w:] P.T. Keyser, G.L. Irby-Massie, *The Encyclopedia of Ancient...*, s. 350; S. Swieżawski, *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa–Wrocław, s. 64). W biografii Hippokratesa wymieniany jako jeden z jego nauczycieli. Warto również zauważyć, że pod koniec życia miał się przenieść do Larissy w Tessalii, z którą związany jest również Hippokrates. Platon poświęcił mu jedno ze swych pism, tytułując je imieniem mistrza wymowy, której to tematyce poświęca cały dialog. Platon posługuje się tu niejednokrotnie motywem zdrowia i choroby (szczególnie snując rozważania dotyczące duszy – według niego wszelkie złe uczynki, zbrodnie czy niesprawiedliwości są w konsekwencji chorobą dla duszy, stąd wymierzenie sprawiedliwości i ukaranie takiej osoby uważa za lekarstwo, które ma doprowadzić do uzdrowienia duszy), a także toposem lekarza (*Gorgiasz*, 448b, 450a, 452a-b, 452e, 455b, 456a-c, 457b, 459a-b, 460b, 464a-465d, 467c, 475d, 477e-478d, 479a-b, 480a-c, 490b-d, 495e-496a, 500b, 501a, 504a, 505a, 512d, 514d-e, 517e-518a, 520b, 521a, 521e-522b, 524e-525d, 526b-d) jako mistrza w danej sztuce przeciwstawiając go osobie retora, aby ukazać różnice między nimi i ich działalnością.

¹⁹ Właśnie chęcią zdobycia szerszego wykształcenia i doświadczenia medycznego Galen tłumaczy wyjazd Hippokratesa z Kos w trzecim rozdziale pisma *Jako lekarz doskonały jest zarazem filozofem*: „Pozostawi nawet współobywatelom swoim w Kos Polybosa i innych swych uczniów, sam zaś, tułając się, całą obejdzie Helladę. Musi on przecież napisać coś niecoś i o przyrodzonych krajów właściwościach. Aby więc z doświadczenia sądzić o tym, czego się z tego, co się mówi, nauczył, musi on koniecznie sam obejrzeć miasta, zarówno zwrócone ku południowi i północy, jak ku słońcu zachodzącemu i wschodzącemu, zobaczyć także i to, co leży w dolinie, i to, co na górze, i to, co korzysta z wodociągów, i to, co ze źródeł, i to, co z cystern, i to wreszcie, co z wody jezior i rzek, nie lekceważąc również, jeżeli gród jakiś ma wodę zbyt chłodną, lub zbyt ciepłą, zawierającą przymieszkę sody lub alunu, przypatrzeć się również miastom, sąsiadującym z wielką rzeką lub jeziorem, górą lub morzem, wreszcie wszystko, co pozostaje, (uwzględnić)” (W. Klinger, *Galena pismo „Jako lekarz doskonały jest zarazem filozofem”*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1938 (r. 17), s. 262–263).

²⁰ J. Jouanna, *Hippocrates*, s. 25.

przez badaczy *Corpus Hippocraticum*²¹. Natomiast swego rodzaju dziennikiem z tej podróży mogłyby być *Odwiedziny*, czyli spisane w siedmiu księgach historii chorób mieszkańców różnych miast, między innymi na terenie Tessalii i Tracji, na wyspie Thasos oraz w wielu innych miejscach²². W samej Tessalii Hipokrates musiał zapewne osiąść (J. Jouanna posługując się datacją z *Mowy poselskiej* zakłada, że wyjazd z Kos musiałby mieć miejsce po 430 roku p.n.e.²³) przed wybuchem zarazy u Ilirow i Pajonów, bowiem władcy tych ludów właśnie tu przysłali swoich posłów prosząc lekarza o pomoc w walce z epidemią²⁴, która wybuchła w latach 419–416 p.n.e.²⁵ Hipokrates musiał się już w tym czasie cieszyć dużą renomą, ponieważ barbarzyńcy oferowali mu za przybycie srebro i złoto, wierząc w jego doświadczenie i umiejętności. Zresztą sławę lekarza podkreślają wszystkie jego życiorysy oraz pseudoepigraficzne mowy oraz listy, w których ukazywany jest nie tylko jako doświadczony lekarz, ale i również jako patriota odrzucający zaszczyty i bogactwa od ludów, które uważa za wrogie Grecji, odmawiając między innymi pomocy Ilirom i Pajonom w czasie zarazy i pozostając na terenie Grecji, aby nieść pomoc jej mieszkańcom, przede wszystkim zaś odrzucając ofertę perskiego władcy, który zaprasza go na swój dwór, oferując skarby i zaszczyty. Jedyną więc rysą na idealnym wizerunku Hipokratesa, byłby wątek spalenia świątyni Asklepiosia czy też biblioteki na Kos (lub

²¹ Pismo *O powietrzu wodach i miejscach* powstało w drugiej połowie V wieku p.n.e. i łączone jest ze szkołą na Kos, a czasami uważane jest za oryginalne dzieło Hipokratesa obok takich pism jak *Odwiedziny I i III*, *Prognostyk*, *O odżywianiu w ostrych chorobach* oraz *O świętej chorobie*. Traktat został skomentowany przez Galena. (J. Jouanna, *Hippocrates*, s. 374–375; W.D. Smith, *The Hippocratic Tradition*, Philadelphia 2002, s. 34). Treść obejmuje wpływ środowiska geograficznego, wód, wiatrów oraz klimatu i pór roku na ludzkie zdrowie i wywiązywanie się ewentualnych chorób (W.H.S. Jones, *Hippocrates*, vol I, London 1957, s. 66). Ze względu na swoją tematykę traktat mógł być niezwykle przydatny lekarzom, którzy w owym czasie prowadzili zazwyczaj praktykę wędrowną, stąd powinni być zaznajomieni z czynnikami zewnętrznymi, które wpływają na rozwój dolegliwości w takich a nie innych warunkach geograficznych czy klimatycznych. Decydującymi czynnikami wpływającymi na zdrowie lub chorobę mają wedle autora traktatu być wiek chorego, jego płeć, sposób odżywiania i ogólna kondycja fizyczna (J. Laskaris, *Hippocratic Corpus, Airs, Waters, Places*, [w:] P.T. Keyser, G.L. Irby-Massie, *The Encyclopedia...*, s. 406). S.M. Sherwin-White zauważa, że pismo to łączy elementy geografii, medycyny oraz historii w równie mistrzowski sposób, w jaki Herodot w *Dziejach* połączył z historią elementy geografii i etnografii, stawiając jednocześnie Hipokratesa na równi z Herodotem (S.M. Sherwin-White, *Ancient Cos*, s. 39). Podobny pogląd prezentuje J. Laskaris podkreślając podobieństwo tekstu do Herodotowych przedstawień różnych ludów i jego etnograficzny charakter. Szczególną rolę odgrywa według niej opis Scytów, obaj bowiem autorzy wspominają „świętą chorobę”, z powodu której ci mają cierpieć. Badaczka podkreśla również podobieństwa poglądów wyrażonych w tym tekście z traktatami *Odwiedziny I i III*, *O świętej chorobie*, *O odżywianiu*, *Humory* oraz *Aforyzmy* (J. Laskaris, *Hippocratic Corpus, Airs, Waters, Places*, [w:] P.T. Keyser, G.L. Irby-Massie, *The Encyclopedia...*, s. 406).

²² Z osobą Hipokratesa (ewentualnie z lekarzem z jego bliskiego otoczenia) najczęściej łączone są *Odwiedziny I i III* (2. poł. V wieku p.n.e.), podczas gdy pisma *Odwiedziny II, IV, VI* (V/IV wiek p.n.e.) uważane są raczej za dzieło lekarza, który przynależałby do jego uczniów i towarzyszy w medycznym fachu. Autorstwo *Odwiedzin V i VII* (IV wiek p.n.e.) łączone jest z kimś spośród uczniów Hipokratesa, a same traktaty miały zapewne powstać już po jego śmierci (J. Jouanna, *Hippocrates*, s. 387–390).

²³ J. Jouanna, *Hippocrates*, s. 28.

²⁴ *Mowa poselska*, 7.

²⁵ J. Jouanna, *Hippocrates*, s. 28.

archiwum w Knidos), być może w celu zawładnięcia wiedzą medyczną gromadzoną od lat i przekierowania sztuki medycznej wedle własnego uznania i wiedzy. Czyn ten miał się wedle relacji zawartych w życiorysach spotkać z konsekwencjami w postaci konieczności opuszczenia rodzinnej wyspy, co ostatecznie niewątpliwie przyczyniło się pozytywnie dla rozwoju medycznych umiejętności lekarza, który podróżując stykał się z różnymi przypadkami chorobowymi, poszerzając tym samym swoją wiedzę tak w kwestii diagnozy i terapii, jak i wpływu środowiska życia na stan ludzkiego zdrowia. Niezmiennie jednak wciąż jest to jednak negatywny element biografii Hippokratesa, kolidujący z jego wyidealizowanym obrazem zachowanym w pseudoepigrafach i życiorysach. J.R. Pinault – powołując się na pracę M.R. Lefkowitz *The Lives of the Greek Poets* – zauważa, że pojawienie się takiej właśnie rysy na idealnym wizerunku Hippokratesa było często spotykanym zabiegiem w antycznych biografacjach i miało służyć nadaniu cech ludzkich niemalże boskim ze względu na swoje wybitne osiągnięcia postaciom poetów czy filozofów²⁶. Wśród wskazanych przez Lefkowitz przykładów tego rodzaju zabiegów reprezentatywne mogą być postaci wielkich poetów, Ajschylosa i Eurypidesa, którzy zdecydowali się na opuszczenie Aten, po tym jak utracili przychyłność publiczności czy też osoba Heraklesa, który nie ginie w bitwie, jak przystało na bohatera, lecz umiera otruty przez kobietę. Równie gwałtowną śmiercią giną zresztą również i Ajschylos oraz Eurypides – pierwszy umiera na Sycylii wskutek uderzenia w głowę przez opuszczonego przez orła żółwia, drugi natomiast zostaje rozszarpany przez psy²⁷. Pokazuje to, że nawet bohaterowie czy wybitni poeci – mimo swoich osiągnięć – zachowują ludzkie przywary, bywają małostkowi, wyniosli i zazdrośni o cudze sukcesy, ostatecznie zaś czeka ich taki sam kres, jak i każdego innego człowieka. Podobny zabieg pojawia się również w biografii Hippokratesa – poprzez anegdotę o spaleniu biblioteki i przywłaszczeniu sobie zebranej w niej wiedzy zyskuje on bardziej „ludzką” twarz i tym samym staje się bliższy zwykłemu człowiekowi, który mimo niewątpliwych wybitnych osiągnięć lekarza dalej widzi w nim zwykłego człowieka. Ciekawe wnioski dotyczące tej anegdoty wyciąga inny badacz, J. Jouanna, który dopatruje się w nich z jednej strony echa rzymskiej niechęci do greckich lekarzy (stąd rozpropagowanie tej anegdoty w życiorysach lekarza), z drugiej zaś wskazuje na jej początki, które wiąże z wrogim stosunkiem do osoby Hippokratesa wśród uczonych skupionych w epoce hellenistycznej w Egipcie wokół lekarza Herofilosa – to jego uczniem był bowiem wskazany jako źródło dla tego wątku w *VHSS Andreas*²⁸.

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych
Ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław

²⁶ J.R. Pinault, *Hippocratic...*, s. 11.

²⁷ R.M. Lefkowitz, *The Lives of the Greek Poets*, Baltimore–Maryland 1981, s. 23; 96; 129.

²⁸ J. Jouanna, *Hippocrates*, s. 27.

HIPPOCRATES AND THE BURNING OF THE LIBRARY

Abstract

Hippocrates is presented in the sources as a valued and experienced doctor who devoted himself above all to the good of his patients, as well as a patriot who was concerned with the interests of the inhabitants of Greece and his native island Kos. This ideal image of a doctor, however, stirs up recollections of his burning down of the library on Kos. In my discussion of the question of Hippocrates' connection with the library on Kos and in the medical centre in Knidos use is made of accounts of Hippocrates' life which have been preserved until our times, written by Soranus of Ephesus, namely: 1) *Vita Hippocratis Secundum Soranum*, an abbreviated version incorporated in the *Corpus Hippocraticum*; 2) a biography contained in the *Chiliades* of John Tzetzes, a Byzantine author from the 12th century, and also other available sources such as Pliny the Elder in the *Natural History* (29, 4, 1-12), as well as the *Geography* of Strabo (14, 2, 19).

Keywords: Hippocrates, Kos, library, asclepeion, Pliny the Elder, Soranus of Ephesus, Strabo